

**SARMOYA KIRITISH, RENTABELLIK, LIKVIDLIK VA INFLYATSIYA O'ZGARISHINING  
JAMG'ARMA BALANSIGA TA'SIRI**

**Aslonova Dilrabo**

**Jondor 1-son texnikumi**

**Biznes asoslari fani o'qituvchisi**

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada sarmoya kiritish jarayonining iqtisodiy mohiyati, rentabellik va likvidlik ko'rsatkichlarining ahamiyati hamda inflyatsiya darajasidagi o'zgarishlarning jamg'arma balansiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, jamg'armalarni samarali boshqarish, investitsion qarorlar qabul qilish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash masalalari tahlil qilingan. Maqolada nominal va real daromadlilik o'rtasidagi farq, moliyaviy aktivlarning likvidligi hamda inflyatsiya sharoitida jamg'armalarning xarid qobiliyatini saqlash usullari ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari jamg'armalarni boshqarishda daromadlilik, likvidlik va inflyatsiya omillarini birgalikda hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

**Kalit so'zlar:** sarmoya, investitsiya, jamg'arma, rentabellik, likvidlik, inflyatsiya, moliyaviy balans, daromadlilik, xarid qobiliyati, moliyaviy barqarorlik.

**Kirish.** Bugungi kunda iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi, aholi farovonligining oshishi va korxonalar faoliyatining samaradorligini ta'minlashda jamg'armalar hamda investitsiyalar muhim o'rin tutadi. Moliyaviy resurslarni to'g'ri taqsimlash, mavjud mablag'lardan samarali foydalanish va kelajakdagi moliyaviy ehtiyojlarni hisobga olish har bir iqtisodiy subyekt uchun dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Jamg'arma — bu daromadning iste'mol uchun sarflanmagan va kelajakda foydalanish maqsadida saqlab qo'yilgan qismidir. Jamg'armalar nafaqat kutilmagan xarajatlarni qoplash, balki uzoq muddatli moliyaviy maqsadlarga erishish uchun ham xizmat qiladi. Biroq mablag'larni shunchaki saqlash har doim ham ularning qiymatini saqlab qolishni anglatmaydi. Inflyatsiya, moliyaviy bozorlarning o'zgarishi va investitsiya vositalarining xususiyatlari jamg'armalarning haqiqiy qiymatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shu sababli sarmoya kiritish, rentabellik, likvidlik va inflyatsiya o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish jamg'arma balansini samarali boshqarishning muhim shartidir.

### **1. Sarmoya kiritishning iqtisodiy mohiyati va jamg'arma balansiga ta'siri**

Sarmoya kiritish yoki investitsiya — mavjud moliyaviy resurslarni kelajakda daromad olish yoki iqtisodiy foyda ko'rish maqsadida turli aktivlarga yo'naltirish jarayonidir. Investitsiyalar bank omonatlari, aksiyalar, obligatsiyalar, ko'chmas mulk, ishlab chiqarish vositalari va boshqa moliyaviy yoki real aktivlar shaklida amalga oshirilishi mumkin.

Sarmoya kiritishning asosiy maqsadi mavjud mablag'larni ko'paytirish, kapitalni saqlash va kelajakdagi moliyaviy imkoniyatlarni kengaytirishdan iborat. Masalan, jismoniy shaxs o'z daromadining bir qismini bank omonatiga joylashtirishi yoki tadbirkor ishlab chiqarishni rivojlantirish uchun yangi uskunalar sotib olishi mumkin.

Sarmoya kiritish jamg'arma balansiga bir necha yo'nalishda ta'sir ko'rsatadi:

- Jamg'arma hajmining oshishi. Daromad keltiruvchi aktivlarga yo'naltirilgan mablag'lar foizlar, dividendlar yoki boshqa daromadlar hisobiga ko'payishi mumkin.
- Moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishi. Mablag'larni turli aktivlarga joylashtirish orqali moliyaviy imkoniyatlardan oqilona foydalanish mumkin.
- Kapitalning uzoq muddatli o'sishi. Daromadni qayta investitsiya qilish murakkab foiz mexanizmi orqali jamg'arma hajmining ortishiga yordam beradi.
- Moliyaviy xavfning yuzaga kelishi. Ayrim investitsiyalar yuqori daromad keltirishi mumkin, biroq ular kapitalning qisman yoki to'liq yo'qotilishi xavfini ham o'z ichiga oladi.

Investitsiya qarorlarini qabul qilishda mablag'ning qancha muddatga yo'naltirilishi, kutilayotgan daromad, xavf darajasi va mablag'ga qayta ehtiyoj tug'ilish ehtimoli hisobga olinishi lozim.

Shuningdek, barcha jamg'armalarni bitta investitsiya vositasiga yo'naltirish maqsadga muvofiq emas. Moliyaviy resurslarni turli aktivlar o'rtasida taqsimlash investitsion xavflarni kamaytirishga yordam berishi mumkin.

**2. Rentabellik va uning jamg'arma balansiga ta'siri.** Rentabellik — investitsiya yoki xo'jalik faoliyati natijasida sarflangan kapitalga nisbatan olingan foydani ifodalovchi iqtisodiy ko'rsatkichdir. U investitsiya samaradorligini baholashda muhim ahamiyatga ega.

Rentabellikni umumiy ko'rinishda quyidagi formula orqali hisoblash mumkin:

$$\text{Rentabellik} = (\text{Olingan foyda} / \text{Investitsiya miqdori}) \times 100\%.$$

Masalan, investor 10 000 000 so'm mablag'ni ma'lum bir moliyaviy vositaga joylashtirdi va bir yil davomida 1 500 000 so'm daromad oldi. Boshqa xarajatlar va soliqlar hisobga olinmaganda, investitsiyaning daromadlilik quyidagicha bo'ladi:

$$\text{Rentabellik} = (1\,500\,000 / 10\,000\,000) \times 100\% = 15\%.$$

Demak, investitsiya bo'yicha yillik daromadlilik 15 foizni tashkil etadi.

Rentabellik jamg'arma balansiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Daromadlilik yuqori bo'lsa, boshqa shartlar teng bo'lganida, jamg'arma hajmining tezroq o'sishi mumkin. Biroq yuqori daromadlilik har doim ham yuqori moliyaviy xavfsizlikni anglatmaydi. Ayrim hollarda yuqori foyda olish imkoniyati katta xavf bilan bog'liq bo'ladi.

Shu sababli investitsiyalarni baholashda nafaqat kutilayotgan daromad, balki uning barqarorligi, investitsiya muddati va mablag'ni yo'qotish ehtimoli ham hisobga olinishi kerak. Bundan tashqari, nominal daromadlilik bilan real daromadlilikni farqlash muhimdir. Nominal daromadlilik investitsiyadan olingan foizli daromadni ifodalasa, real daromadlilik inflyatsiya ta'siri hisobga olinganidan keyingi daromadni ko'rsatadi.

Real daromadlilikni taxminiy hisoblash formulasi quyidagicha:

$$\text{Real daromadlilik} \approx \text{Nominal daromadlilik} - \text{Inflyatsiya darajasi}.$$

Aniqroq hisoblash uchun quyidagi formuladan foydalaniladi:

$$\text{Real daromadlilik} = [(1 + \text{nominal daromadlilik}) / (1 + \text{inflyatsiya darajasi}) - 1] \times 100\%.$$

Masalan, investitsiyaning nominal daromadlilik 15 foiz, yillik inflyatsiya esa 10 foiz bo'lsa, real daromadlilik taxminan 4,55 foizni tashkil etadi.

Bu misol nominal daromadning o'zi jamg'armaning haqiqiy iqtisodiy qiymati qay darajada oshganini to'liq ko'rsatmasligini anglatadi.

**3. Likvidlik va uning moliyaviy barqarorlikdagi o'rni.** Likvidlik — aktivni qisqa vaqt ichida, uning qiymatini sezilarli darajada yo'qotmasdan, pul mablag'lariga aylantirish imkoniyatidir. Likvidlik darajasi moliyaviy resurslardan qanchalik tez va qulay foydalanish mumkinligini belgilaydi.

Masalan, naqd pul va talab qilib olinguncha saqlanadigan bank hisobvaraqlaridagi mablag'lar odatda yuqori likvidlikka ega. Ko'chmas mulk esa sotish uchun vaqt talab qilishi va bozor sharoitiga qarab narxi o'zgarishi sababli nisbatan past likvidli aktiv hisoblanadi.

Likvidlikning jamg'arma balansiga ta'siri quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi.

Birinchidan, likvid mablag'lar kutilmagan xarajatlarni qoplash imkonini beradi. Masalan, sog'liq bilan bog'liq xarajatlar, ish faoliyatidagi uzilishlar yoki oilaviy ehtiyojlar yuzaga kelganda tez foydalanish mumkin bo'lgan mablag'lar moliyaviy barqarorlikni saqlashga yordam beradi.

Ikkinchidan, likvidlik investitsion qarorlarning moslashuvchanligini oshiradi. Zarurat tug'ilganda mablag'larni tezda boshqa yo'nalishga o'tkazish imkoniyati paydo bo'ladi. Uchinchidan, likvidlik va rentabellik o'rtasida muayyan muvozanat mavjud. Yuqori likvidli vositalar mablag'dan tez foydalanish imkonini beradi, biroq ularning daromadliligi ayrim uzoq muddatli investitsiyalarga nisbatan pastroq bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, bu holat barcha moliyaviy vositalar uchun bir xil emas.

Shuning uchun jamg'armalarni boshqarishda mablag'larning bir qismini tez foydalanish mumkin bo'lgan shaklda saqlash, qolgan qismini esa moliyaviy maqsadlar va xavf darajasiga mos investitsiya vositalariga yo'naltirish maqsadga muvofiq.

Bunday yondashuv daromad olish imkoniyatini saqlab qolgan holda, kundalik moliyaviy ehtiyojlarni qondirishga yordam beradi.

**4. Inflyatsiya o'zgarishining jamg'arma balansiga ta'siri.** Inflyatsiya — iqtisodiyotda tovarlar va xizmatlarning umumiy narxlar darajasi oshishi natijasida pulning xarid qobiliyati pasayishidir. Inflyatsiya jamg'armalarning nominal miqdoriga bevosita ta'sir qilmasligi mumkin, biroq ularning real qiymatini kamaytiradi. Masalan, shaxs bank hisobvarag'ida 10 000 000 so'm mablag' saqlayotgan bo'lsin. Agar bir yil davomida bu mablag'ga daromad hisoblanmasa va narxlar darajasi 10 foizga oshsa, uning xarid qobiliyati dastlabki davrga nisbatan kamayadi. Boshqacha aytganda, hisobvaraqdagi pul miqdori o'zgarmagan bo'lsa ham, ushbu pulga sotib olish mumkin bo'lgan tovar va xizmatlar miqdori qisqaradi.

Inflyatsiyaning jamg'armalarga ta'siri bir necha omilga bog'liq:

1. Jamg'armaning daromadlilik darajasi. Agar jamg'arma bo'yicha olinadigan daromad inflyatsiya darajasidan past bo'lsa, uning real qiymati kamayishi mumkin.

2. Jamg'armaning saqlanish shakli. Naqd pul shaklida yoki daromad keltirmaydigan hisobda saqlanayotgan mablag'lar inflyatsiya ta'siriga ko'proq duch kelishi mumkin.

3. Investitsiya muddati. Inflyatsiyaning uzoq muddat davom etishi jamg'armalarning xarid qobiliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

4. Iste'mol xarajatlarining tarkibi. Har bir oilaning xarajatlari turlicha bo'lgani sababli uning shaxsiy inflyatsiya darajasi umumiy inflyatsiya ko'rsatkichidan farq qilishi mumkin.

Inflyatsiya ta'sirini kamaytirish uchun daromadlilik, xavf va likvidlik jihatidan mos keladigan moliyaviy vositalarni tanlash muhimdir. Bunda bank omonatlari, davlat yoki korporativ obligatsiyalar, diversifikatsiyalangan investitsiyalar va boshqa aktivlar ko'rib chiqilishi mumkin. Biroq ularning har biri o'ziga xos xavf va cheklovlarga ega.

Shuni ta'kidlash kerakki, inflyatsiyadan himoyalaniish maqsadida investitsiya qilish har doim ham ijobiy natijani kafolatlamaydi. Investitsiya vositasini tanlashda uning shartlari, xarajatlari, soliqlari va ehtimoliy qiymat o'zgarishlari hisobga olinishi lozim.

## **5. Rentabellik, likvidlik va inflyatsiyaning o'zaro bog'liqligi**

Jamg'arma balansini samarali boshqarishda rentabellik, likvidlik va inflyatsiyani alohida emas, balki o'zaro bog'liq omillar sifatida baholash zarur.

Rentabellik mablag'larning o'sish imkoniyatini ko'rsatsa, likvidlik ulardan qanchalik tez foydalanish mumkinligini belgilaydi. Inflyatsiya esa olingan daromadning haqiqiy xarid qobiliyatiga qanday ta'sir ko'rsatishini aniqlashga yordam beradi.

Ushbu omillar o'rtasidagi munosabatni quyidagi jadval orqali ifodalash mumkin.

Omil | Ijobiy ta'siri | Salbiy ta'siri yoki xavfi

Sarmoya kiritish | Kapitalni ko'paytirish va qo'shimcha daromad olish imkoniyati |

Investitsiya qiymatining pasayishi va kapitalni yo'qotish xavfi |

Rentabellik | Jamg'arma hajmining o'sishiga yordam beradi | Yuqori daromad ortida yuqori xavf bo'lishi mumkin |

Likvidlik | Mablag'lardan tez foydalanish imkonini beradi | Ayrim yuqori likvidli vositalar past daromad keltirishi mumkin |

Inflyatsiya | Inflyatsiya darajasiga mos yoki undan yuqori daromadli aktivlarni tanlash zaruratini yuzaga keltiradi | Jamg'armaning real xarid qobiliyatini pasaytiradi |

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, jamg'armalarni boshqarishda faqat bitta ko'rsatkichga e'tibor qaratish yetarli emas. Masalan, yuqori rentabellik taklif qiluvchi, ammo uzoq muddat davomida mablag'ni yechib olish imkonini bermaydigan vosita qisqa muddatli

moliyaviy ehtiyojlar uchun mos kelmasligi mumkin. Xuddi shuningdek, barcha mablag'larni yuqori likvidli, ammo daromadlilik past vositalarda saqlash uzoq muddatda inflyatsiya ta'sirini to'liq qoplamasligi mumkin.

Demak, samarali moliyaviy boshqaruv ushbu omillar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga asoslanadi.

**6. Jamg'arma balansini samarali boshqarish yo'llari.** Jamg'arma balansini samarali boshqarish uchun bir qator amaliy choralarni qo'llash mumkin.

Birinchidan, moliyaviy maqsadlarni belgilash. Jamg'armaning qanday maqsad uchun shakllantirilayotgani aniqlanishi kerak. Qisqa muddatli xarajatlar uchun mo'ljallangan mablag'lar bilan uzoq muddatli investitsiyalarni boshqarish usullari bir-biridan farq qiladi. Ikkinchidan, daromad va xarajatlarni rejalashtirish. Oylik daromadlar, majburiy xarajatlar va jamg'arish uchun ajratiladigan mablag'lar muntazam nazorat qilinishi lozim. Bu ortiqcha xarajatlarni kamaytirishga va jamg'arma hajmini izchil oshirishga yordam beradi. Uchinchidan, favqulodda vaziyatlar uchun zaxira yaratish. Kutilmagan xarajatlarni qoplash maqsadida tez foydalanish mumkin bo'lgan mablag'larni shakllantirish muhimdir. Zaxira miqdori shaxsning daromadi, majburiyatlari va moliyaviy sharoitiga qarab belgilanadi. To'rtinchidan, investitsiyalarni diversifikatsiya qilish. Mablag'larni turli aktivlar va moliyaviy vositalar o'rtasida taqsimlash ayrim xavflarning ta'sirini kamaytirishi mumkin. Bunda aktivlarning bir-biriga bog'liqligi va umumiy xavf darajasi ham hisobga olinadi. Beshinchidan, real daromadlilikni hisoblash. Investitsiya samaradorligini baholashda nominal foiz bilan cheklanmasdan, inflyatsiya va tegishli xarajatlarni hisobga olish zarur. Oltinchidan, moliyaviy holatni muntazam tahlil qilish. Daromadlar, xarajatlar, qarzlar va aktivlar holatini davriy ravishda ko'rib chiqish jamg'arma balansidagi o'zgarishlarni aniqlashga yordam beradi. Mazkur choralarning izchil amalga oshirilishi moliyaviy intizomni mustahkamlaydi va jamg'armalardan oqilona foydalanishga xizmat qiladi.

**Xulosa.** Xulosa qilib aytganda, sarmoya kiritish, rentabellik, likvidlik va inflyatsiya jamg'arma balansining shakllanishi hamda o'zgarishiga ta'sir ko'rsatuvchi muhim iqtisodiy omillardir. Ularning har biri moliyaviy resurslarni boshqarishda o'ziga xos vazifani bajaradi. Sarmoya kiritish mavjud mablag'larni ko'paytirish imkonini yaratadi. Rentabellik investitsiya samaradorligini baholashga yordam beradi. Likvidlik moliyaviy

resurslardan zarur vaqtda foydalanish imkoniyatini ta'minlaydi. Inflyatsiya esa jamg'armalarning real qiymati va xarid qobiliyatiga ta'sir ko'rsatadi.

Shu sababli jamg'armalarni samarali boshqarish uchun daromadlilik, likvidlik va xavfsizlik o'rtasida oqilona muvozanatni shakllantirish lozim. Bunda moliyaviy maqsadlarni aniq belgilash, daromad va xarajatlarni rejalashtirish, investitsiyalarni diversifikatsiya qilish hamda real daromadlilikni hisobga olish alohida ahamiyatga ega. Umuman olganda, moliyaviy savodxonlikni oshirish va iqtisodiy omillarni muntazam tahlil qilish shaxsiy hamda korporativ jamg'armalarning barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi. To'g'ri rejalashtirilgan jamg'arma va puxta o'ylangan investitsion qarorlar uzoq muddatli moliyaviy barqarorlikka erishishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Mankiw, N. G. Principles of Economics. Cengage Learning.
2. Mishkin, F. S. The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. Pearson.
3. Bodie, Z., Kane, A., Marcus, A. J. Investments. McGraw-Hill Education.
4. Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D. Economics. McGraw-Hill.
5. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy materiallari va iqtisodiy sharhlari.
6. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining inflyatsiya va iste'mol narxlari indeksiga oid statistik ma'lumotlari.